

FUZÛLÎ VE BÂKÎ DİVANLARINDA AŞK ANLAYIŞI VE SEVGİLİ TİPİ

Songül AYDIN YAĞCIOĞLU*

ÖZET

Fuzûlî ve Bâkî XVI. asırda, klasik Türk şiirine damgasını vuran iki önemli şahsiyettir. Her iki şairin şiirlerinde dile getirdikleri aşk, mahiyeti bakımından çeşitli araştırmacılarca sorgulanmış ve bu konuda farklı görüşler öne sürülmüştür. Klasik şiirin ana teması olan aşk, şiirlerde sevgili ve âşık ekseninde şekillenmekte, bu da söz konusu edilen aşkın mahiyeti hakkında belirli bir kanaatin oluşmasını sağlamaktadır. Fuzûlî ve Bâkî'nin şiirlerinde, aşkın nasıl yer aldığına karşılaştırmalı olarak incelenmesi, aynı yüz yılda yaşamış iki büyük şairin divan şiirinin dayandığı ortak temele, aşk kavramı bağlamında nasıl bir katkıda bulduklarını görmek açısından gereklidir. Bu amaca yönelik olarak söz konusu şairlerin divanlarında aşk ve aşkla ilgili kavramlar, sevgili ve âşık tiplerinin özellikleri tespit edilmiş ve çeşitli örneklerle somutlaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Bâkî, Aşk, Sevgili

DIVERSE OF LOVE AND THE PROTOTYPES OF LOVER IN THE DIWANS OF FUZÛLÎ AND BÂKÎ

ABSTRACT

Fuzûlî and Bâkî are two important poets that made important contributions to classical Turkish poetry in XVI. Century. The type of love that both poets explored in their poems have been discussed widely by scholars hers and different opinions have been submitted about this issue. Love which is a popular theme in classical poetry is being shaped at the axis of lover and this gives an idea about the character of love. It is essential to examine comparatively how love takes place in the poems

* Dr. songaydin24@yahoo.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

of Fuzûlî and Bâkî, order to see the contribution of two major poets that lived in the same century to the common basis of diwan poetry in context of love concept. For this purpose, the concepts about love and lover types in the diwans of the mentioned poets are determined and they have been objectified with various examples.

Key Words: Fuzûlî, Bâkî, Love, Lover.

Giriş

Milletlerin edebiyatlarında en mühim yeri işgal eden aşk, klasik Türk şiirinin de ana eksenidir. XIII. asırdan başlayarak XIX. asra kadar devam eden klasik Türk şiirinde aşk ve aşkın mahiyeti, toplumda etkili olan anlayış ve düşünce yapısına paralel bir çizgide şiirlerde ele alınmıştır. Klasik Türk edebiyatının özellikle XI. asırdan başlayarak toplum üzerinde geniş bir nüfuz alanı bulan tasavvufî anlayıştan derin ölçüde etkilenmesi, bu edebiyatın temel konusu olan *aşk*ın ele alınışında etkili olmuş ve sevgili tipinin teşekkülünde önemli rol oynamıştır.

İslamın bîatını yönünü teşkil eden tasavvuf geleneğinde sevgi kavramının büyük bir önem taşıdığı bilinmektedir. Sufî müellifler arasında, yazdığı eserlerin niteliğinden dolayı özel bir yeri olan Muhyiddin İbn Arabî, sevgi kavramını üçlü bir tasnifle ele alır. Buna göre: Allah'ın bize ve bizim de Allah'a duyduğumuz sevgi *ilahî*, sevenin sevgilisini razı ve hoşnut etmeye çalıştığı sevgi *ruhanî*, bütün arzularını tatmin etme yolunu araştıranların sevgisi ise *tabîî* sevgidir.¹ Sevenin kendi arzularını tatmin etmesi olarak açıklanan mecazi aşk, tek bir akideye bağlanması yönüyle ilahî sevgiyle ilişkilendirilir.² İlahî sevgiliye giden yolda bir köprü olarak görülen mecazi aşk, "Hemen aşılması gereken bir merhaledir. Zira bu durum insan içgüdüsünün bir sonucudur ve insanı ister istemez cismaniyete çekecektir. Bunun için sufiler de kadını Meryem safiyetinde görme eğilimindedirler ve mecazi aşkı bile cinsiyet dışına çekmeye çalışmışlardır."³

Tasavvufî anlayışa göre Allah, zatına duyduğu aşkla âlemi yaratmıştır. Bu nedenle *muhabbet*in kaynağı da mutlak sevgili olan Hakk'tır. Ortada Allah'ın güzelliğinden ve ona duyulan sevgiden başka bir şey olmadığı için Allah'tan başkasını sevmek de mümkün

¹ İbn Arabî, *İlahî Aşk* (çev.:Mahmut Kanık), İnsan Yay., İst.2003, s.38.

² a.g.e.,s.69.

³ Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, Ötüken Yay., İst. 1997, s.63-64.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

değildir. Onun tecellisi olan her güzele duyulan sevgi, Ona duyulan sevgidir. Yani, aşk, âşık ve maşuk hepsi birdir.⁴

Klasik şiirde etkili olan tasavvufî aşk anlayışı, aşkın muhatabı olan sevgilinin tabîî olarak soyut özellikleriyle ifade edilmesi sonucunu ortaya çıkarır. Klasik şiirde işaret edilen sevgili, mutlak hakikat olan Allah, Peygamber, padişah, kadın veya mahbub da olsa cinsiyeti belli olmayan, karakteristik ve fiziki özellikleri aynı olan, soyut bir sevgilidir.

Sevgiliye muhabbet duyan âşık, “Her kim âşık olur ve aşkını gizler de iffet ve sabır gösterirse, Allah onu bağışlar ve cennete koyar.”⁵ hadisinden hareketle, aşkın getirdiği bela, gam, cefa, eziyet ve rüsvalığa rıza ve teslimiyet göstermektedir. Bu anlayış, klasik şiirde standart bir âşık ve âşığın duygularına ilgisiz, tek işi eziyet ve cefa olan standart bir maşuk tipinin gelişmesinde etkilidir. Bununla birlikte bakışları hançer, kılıç ya da mızrak, kaşları yay olması ve sürekli âşığın kanını akıtması özellikleriyle sevgili, daha çok erkek ve savaşçı unsurlarıyla kendini gösterir. Ö.F.Akün, sevgilinin “mahbub” olarak görülmesini, Arap ordularının fetihlerinde Abbasilerle teması sonrası fiziki güzellikleri ve dürüstlükleriyle güven kazanan ve dikkat çeken Türk gulâmlarına bağlar.⁶ Akün, ayrıca bu sevgilinin erkek hüviyetinde görünmesinin asıl sebebinin tasavvufî aşk ve güzellik anlayışı olduğunu belirtir. Buna göre: “Tanrı kendi güzelliğini insanda ve güzel insan çehresinde aksettirmiştir. Bu güzelliğe karşı duyulacak en saf ve gerçek aşk, şehevi duygular ve ten hazlarından uzak platonik aşktır.”⁷ Sevgilinin mecazi aşkla sevilen bir kadın da olsa tasavvufî aşk anlayışının etkisiyle soyut bir özellik kazanmasını Walter G.Andrews: “Bir gazelde ne kadar dünyevi ve erotik unsur bulunursa bulunsun, bütün bunları, hiç değilse görünüş açısından, din düzlemine yükselten bir örüntü mevcuttur.”⁸ ifadeleriyle değerlendirir.

Şairler, aşk ve sevgiliyi ele alırken geleneğin etkisiyle belli bir çerçevede hareket etse de onların kullandıkları bazı ifadeler aşkın ve sevgilinin mahiyeti hakkında ipucu niteliğindedir. Şairlerin ifadelerinde yer alan bu unsurlar, klasik şiir araştırmacıları arasında fikir ayrılığına sebep olmuştur. Tenkitçilerden bazıları söz konusu

⁴ Cihan Okuyucu, **Divan Edebiyatı Estetiği**, LM Yay., İst. 2006, s.202.

⁵ Feyzu'l-Kadir, **Şerhü'l-Câmiü's-Sağîr min Hadîsü'l-Beşîri'n-Nezîr**, (Müellif: Abdurrauf el-Münâvî), Hadîs no: 8852-8853, C.6, Darü'l Fikir, Lübnan, s.179.; Ali el-Müttaki b. Hüsâmeddin el-Hindî, **Kenzü'l-Ümmâl**, Hadîs no: 6999-7000, C.3, Beyrut Matbaası, s.372.

⁶ Ö.Faruk Akün, “**Divan Edebiyatı**”, TDVİA, C.9, s.416.

⁷ **a.g.m.**, s.419.

⁸ Walter G.Andrews, **Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı**, Çev.: Tansel Güney, İletişim Yay., İst. 2001, s.107.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

edilen aşkın dinî-tasavvufî bazıları da beşerî olduğunu ispat etme yoluna gitmiş, sevgili tipini de anlayışları çerçevesinde yorumlamışlardır.⁹

Ferdî hislerin terennümü olan ve aşk mevzunu işleyen şiirlerde aşkın ve sevgilinin mahiyetinin anlaşılması, bu unsurların ayrı ayrı incelenmesiyle mümkündür. Eğer bahsedilen mecazi aşk ise sevgiliye ait maddi unsurlar bunu destekleyen göstergeler olacaktır, ilahî aşk ise sevgili için kullanılan ifadeler maddi unsur taşımayacaktır.

A. Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Aşk

Fuzûlî ve Bâkî, XVI. asırda yaşayan klasik Türk şiirinin en önemli iki şairidir. Bununla beraber Fuzûlî, Bağdat'ta maddi sıkıntı çekerek ömrünü tamamlamış, Bâkî ise İstanbul'da ve padişaha yakın olması münasebetiyle müreffeh bir yaşam sürmüştür. Yaşamlarındaki belirgin farklılıklarla birlikte her iki şairin hem çağdaş hem de klasik şiire damgasını vuran iki zirve şahsiyet olması, onların şiirlerinin ayrı bir dikkatle ele alınmasını gerektirir.

Fuzûlî ve Bâkî'nin şiirlerinde aşkın ve bu aşkla birlikte sevgilinin nasıl ele alındığının karşılaştırmalı olarak incelenmesi, aynı yüz yılda yaşamış iki büyük şairin divan şiirinin dayandığı ortak temele aşk bağlamında nasıl bir katkıda bulduklarının görülmesi açısından gereklidir.

Her iki şairin şiirlerindeki temel kavram olan aşk, niteliği itibarıyla çeşitli araştırmacılarca sorgulanmış ve bu konuda farklı görüşler öne sürülmüştür. A. Karahan, Fuzûlî'nin şiirlerindeki aşk anlayışını sadece ilahî, tasavvufî veya sadece beşerî ve dünyevi olarak yorumlanıp bu kalıplardan yalnız birine bağlamasının isabetli olmayacağı düşüncesindedir. Onun şiirlerindeki aşkı, beşeriyetinden sıyrılarak ilahî boyuta yükselen bir aşk olarak değerlendirmek gerektiğini ve onun karakterini ise sufi değil mutasavvıf-meşrep bir şahsiyet olarak görmenin daha doğru olacağını savunur.¹⁰

⁹ Bk. Mehmet Kaplan, "Bâkî'den Beyitler ve Mısralar/ Şiir ve Şair/Aşk", **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1**, Dergah Yay., İstanbul 1995, s.190-206.; Tunca Kortantamer, "Eroticism in the Ghazal Poetry: Bâkî and Fuzûlî -the Two Most Famous Ottoman Poets of the 16 Century", **Eski Türk Edebiyatı-Makaleler**- Haz.: Şerife Yağcı, Fatih Ülken, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2004.; Fatih Usluer, "Aşk Mesnevilerinde Cinsellik Mazmunları", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007, <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi6/sayi6pdf/52.pdf>, (E.T.:12 Ekim 2008).

¹⁰ Abdülkadir Karahan, "Fuzûlî", TDVİA, C.13, İst. 1996, s.243.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Fuzûlî'den farklı olarak Bâkî, bazı araştırmacılarca zevk ve eğlence şairi olarak nitelendirilmiş, şiirlerindeki aşkın da beşerî aşk olduğu iddiasında bulunulmuştur. M. Çavuşoğlu'nun konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: "Bâkî, gazellerinde hayatın zevklerini terennüm etmiş, insanın fâni ömrünü elinden geldiğince aşk, içki ve eğlence meclislerindeki zevklerle gününü gün edip değerlendirmesini benimseyen bir felsefeye tercüman olmuştur. Bu bakımdan Bâkî, şairi manevî ıstırap ve acılar etrafında dönen çağdaşı Fuzûlî'den ayrılır. O derin ve büyük ıztırapların şairi olmak yerine hayatın zevk ve eğlencelerine yönelmiş bir şiir ustasıdır."¹¹ Bâkî ile ilgili bu görüşleri reddeden A. Karaismailoğlu, onun şiirlerinin önemli bölümünün, yorumlandığında tasavvufi olarak değerlendirilebileceğini belirtir.¹²

Şairlerin aşk anlayışı hakkında belirtilen farklı görüşlere katkıda bulunmak amacıyla her iki şairin divanlarındaki şiirler, aşk ve sevgili tipini belirlemeye yardımcı kavramlar dikkate alınarak incelenmiş ve şairlerin konuya bakışıyla ilgili fark ve benzerlikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Fuzûlî Divanı'nda Aşk

Fuzûlî'nin, aşkı ele alırken kullandığı ifadeleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: 1. Tasavvufi terimlerin kullanıldığı ve tasavvufi yoruma uygun olan ifadeler, 2. Aşkla ilgili anlayışın en genel çerçevede yansıtıldığı ve hem ilahî hem mecazi aşk olarak yorumlanmaya uygun olan ifadeler, 3. Maddi unsurların ağır bastığı ve mecazi aşk yorumuna uygun olan ifadeler.

1. Tasavvufi terimlerin kullanıldığı ve tasavvufi yoruma uygun olan ifadeler:

Fuzûlî, bazı şiirlerinde aşkı söz konusu ederken dinî motifler ve tasavvufi terimler kullanarak âlemi terk etme, mecazdan Hakikate ulaşma, vahdete erme, varlıkta yok olma gibi konuları ele almıştır.

Gönül, sevgiliyi yansıtmak için ayna gibi olmalı, sadece sevgiliyi yansıtmalı ve sevgiliden başka hiçbir şey orada olmamalıdır:

Levh-i hâtır sûret-i cânâna kıl âyine-dâr

Anı yâd et her ne kim yâdında var anı unut (F.; G.45/7)

¹¹ Mehmet Çavuşoğlu, "Bâkî", TDVİA, C.4, s.539.

¹² Konuyla ilgili bk.: Adnan Karaismailoğlu, "Bâkî'nin Şiiri", *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Akçağ Yay., Ankara, 2001, s.109-117.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Beyitte dile getirilen düşünce tasavvuftaki tecelli anlayışına işaret etmektedir. Buna göre âlem, Allah'ın yokluk aynasındaki tecellisidir. Hakk'ın, insandaki en mükemmel tecelli yeri ise kalptir. İlahî tecelliye en iyi şekilde almak için kalbin pastan ve kirden arındırılması gerekmektedir. Kalbin parlak bir ayna olması için de Hakk'tan başka bir şeye değer verilmemesi gerekir.¹³

Tasavvuftaki vahdet-i vücud anlayışını ifade eden aşağıdaki beyitte, aşkın asıl gayesinin vahdete ulaşmak olduğu vurgulanır:

Vâdi-i vahdet hakikatte makâm-ı aşktır

Kim müşahhas olmaz ol vâdide sultândan gedâ (F.; G.1/3)

Beyitte geçen; *vadi*, *makam*, *vahdet* kelimeleri vahdet anlayışını pekiştirir mahiyettedir.

Vahdet anlayışını yansıtan bir diğer beyitte ise âşık, yanağı can kiblesi, kapısının toprağı gönül Kâbesi olan sevgilinin aşkı yolunda can vermek ister:

Ey ruhun kible-i can hâk-i derin Ka'be-i dil

Reh-i aşkında fenâ ser-hadi evvel menzil (F.; G.175/1)

Şaire göre aşk, varlığın özünde bulunur, varlık hiçbir zaman yok olmayacağından aşk da hep baki kalacaktır:

N'ola ger olduysa fâni Kûh-ken ben bâkiyim

Aşka bizdendir bekâ yokdur olmak varımız (F.;G.120/3)

Beyit, tasavvuftaki “Allah zatına duyduğu aşkla bilinmek ister, bu nedenle aşk, varlığın özü olan Hakk'tandır”, anlayışına işaret eder.

Fuzûlî, söz konusu ettiği aşkın tasavvufî aşk olarak yorumlanmasına müsait ifadeler kullansa da şairin tasavvufî terimler kullanmasını H. Mazıoğlu: “Fuzûlî aşkını idealize ederken tasavvuf motiflerini ve mecazlarını bir vasıta olarak kullanmıştır.”¹⁴ şeklinde yorumlar.

2.Aşkla ilgili anlayışın en genel çerçevede yansıtıldığı ve hem ilahî hem mecazi aşk olarak yorumlanmaya uygun olan ifadeler:

Fuzûlî'ye göre en genel çerçevede aşk, âlemde esas olandır ve aşk dışında ne varsa hepsi dedikodudan ibarettir:

¹³ Daha geniş bilgi için bk.:Yusuf Çetindağ, *Ayna Kitabı*, Kitabevi Yay., İst. 2009, 375-376.

¹⁴Hasibe Mazıoğlu, *Fuzûlî Hâfız*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Türk Tarih Kurumu bs., Ankara 1956, s.133.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Aşk imiş her ne var âlemde

İlm bir kîl ü kâl imiş ancak (F.; Mk./19)¹⁵

Şairin herhangi bir dinî ve tasavvufî kavrama yer vermeden hatta sevgiliye ait herhangi bir unsura işaret etmeden sadece aşk ile ilgili düşüncelerini dile getirdiği aşağıdaki beyitler, şairin aşkı algılayışını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Fuzûlî'nin şiir söylemekteki amacı, kimseyi övmek ya da yermek değil aşkı anlatmaktır:

Benden Fuzûlî isteme eş'âr-i medh ü zem
Ben âşıkım hemîşe sözüm âşıkânedir (F.; G.99/8)

Aşk, aynı zamanda müşkil bir iş, ağır bir yük, sıhhati mümkün olmayan derttir:

İşitmedin mi gönül aşk müşkil olduğunu
Sana bu müşkil işi kim dedi ki bünyâd et (F.; G.41/4)

Çâre-i bih-bûdumu sordum mu'âliciden dedi
Derd derd-i aşk ise mümkün değil sıhhat sana (G.22/3)

Şair, müşkil iş, dert veya ağır bir yük olarak tanımladığı bu aşkın ızdırabını yaşamaktan büyük bir zevk duymakta ve bu derdin dermanını da kesinlikle istememektedir:

Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabîb
Kılma dermân kim helâkim zehri dermânındadır (F.; G.85/2)

Aşk derdiyle olur âşık mizâcî müstakîm
Düşmenimdir dostlar bu derde derman eyleyen (F.;G.221/7)

Fuzûlî, yukarıda verilen şiir örneklerinin dışında divanındaki pek çok beyitte aşkı; ilim, şarap, dert, yük vs. ile ilişkilendirmiştir. Şair, aşkı anlattığı her beyitte aşka ayrı bir önem kazandırmakta ve hayatındaki en önemli unsurun aşk olduğuna dikkat çekmektedir.

Şairin aşkı ele aldığı bazı şiirlerinde ise, hem ilahî hem mecazi aşk olarak yorumlanabilecek unsurlar bulunur.

¹⁵ Şairlerin verilen şiir örnekleri, nazım şekli ve numarası ile birlikte verilmiş, nazım şekillerinin belirtilmesinde kısaltma yoluna gidilmiştir. Buna göre G.:gazel, K.: kaside, Mk.: mukattaat, Muh.: muhammes, Mus.:musammat, Müs.: müseddes, Rb.:rubai, Tah.: tahmis, Tk.B:terkib-i bend, Tc.B. :terci-i benddir. Fuzûlî'ye ait olan örnekler Kenan Akyüz ve arkadaşlarının hazırladığı, **Fuzûlî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1997, künyeli baskıdan alınmış ve oradaki nazım şeklinin numarasına göre numaralandırılmıştır. Bâkî'ye ait şiir örneklerinde ise nazım şekli numarası ile Sabahattin Küçük tarafından hazırlanan **Bâkî Divanı**, TDK Yay., Ankara, 1994 künyeli yayını kullanılmıştır.

Fuzûlî, aşktan başka işlenen her ameli hata olarak kabul eder:

Ey Fuzûlî her amel kılsan hatâdır gayr-i aşk
Bu durur ben bildiğim Vallahu a'lem bi's-savâb(F.; G.27/7)

Beyitte, tasavvufla ilişkilendirilecek belirgin bir kavram ve söyleyiş bulunmamakla birlikte A.N.Tarlan, *amel* kelimesine vurgu yaparak beyti, dinî eksene çeker ve amelle kastedilenin ibadet olduğunu, insan varlığının yegane gayesi aşk ise aşk dışında yapılan ibadetin gayeden uzaklaştığı için hata olacağını belirtir.¹⁶

Aşk dışında bir amel işlemeyi hata olarak gören Fuzûlî, ister mümin ister kâfir olsun bütün güzellere secde etmenin kendi âyini olduğunu belirtir:

Secdedir her kanda bir büt görsem âyînim benim
Hâh kâfir hâh mü'min tut budur dînîm benim (F.; G.206/1)

Mü'min, *secde*, *âyîn*, *din* kelimeleri, dinî terminolojiye ait olup bu kelimeler kendisine tezat oluşturan *büt*, *kâfir*le birlikte kullanılır. Zıt kelimelerin bir arada kullanılmasıyla tezadın yarattığı gerilimin ortaya çıkarılması Fuzûlî'nin şiirlerinde sık görülen bir özelliktir. Buradaki amacın sadece gerilim yaratarak ifadeyi güçlendirmek ve en genel manada her güzele meyl etmek mi olduğu, yoksa tasavvufî bir anlayışa mı işaret ettiği yoruma açıktır. *Putun* kelime anlamını dikkate alan Tarlan, beyti tasavvufî platformda yorumlayarak şair için: "Hakikatte puta değil, onda tecelli eden Hakk'ın güzelliğine secde ediyor."¹⁷ ifadesini kullanır. Aşk sebebiyle, güzele secde edilmesi anlayışına şairin farklı bir beytinde de rastlanır:

Hûblar mihrâb-i ebrûsuna kılmazsan sücûd
Dinini döndergil ey zâhid ki yahşi din değil

(Fuzûlî; G.179/4)

Gerçek âşığın mutlak sevgili olan Hakk'a kavuşma uğruna tüm dert ve belaları seve seve kabul etmesi ve maşuka tam teslimiyet anlayışını hatırlatan beyitte Fuzûlî, aşk yolunda çekilen dert ve gamı nimet olarak görür ve bunların çokluğuna sevinerek şükreder:

Çok oldukça gam ü derdim reh-i aşk içre hoş-hâlim
Fuzûlî şâd olup şükr etmeyem mi ni'metim artar

(F.; G.71/7)

3. Maddi unsurların ağır bastığı ve mecazi aşk yorumuna uygun olan ifadeler:

¹⁶ Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 106.

¹⁷ Ali Nihat Tarlan, *a.g.e.*, s.499.

Fuzûlî'nin bazı şiirlerinde beşerî aşkı karşılayan maddi unsurlara yer verildiği görülür.

Şiirlerinde genellikle aşk derdine derman istemeyen aksine dert ve ızdırabının artmasını isteyen Fuzûlî, bazen de sevgiliye vuslatı istemektedir. Bu düşüncesini dile getirdiği aşağıdaki beyitte şair, sevgiliye kavuşmak ve sevgiliyi öpmek arzusundadır:

Hoşdur irmek ol beden vaslına pirâhen kimi
Geh el öpmek âstin tek geh ayağ dâmen kimi (F.; G. 286/1)

Zülfü kimi ayağın koymaz öpem nigârım
Yoktur anun yanında bir kılca i'tibârım (F.; G. 192/1)

Fuzûlî, belki de yaşlılık dönemlerinde kaleme aldığı şiirlerinde ömrünün muhasebesini yapmaktadır. Şair, ömrünü güzel sevmekle geçirdiğini, her yeni yeten ay yüzlü güzele ömrünü sarf ettiğini, güzel peşinde koşmaktan ibadete vakit bulamadığını, ömrünü bu şekilde tamamladığını ama artık yaşlandığını ve aşka tövbe edip ömrünün kalanını ibadetle geçirmesi gerektiğini belirtir:

Nakd-i ömrün bir sanem aşkında sarf ettin tamâm
Ey Fuzûlî âh eğer senden sorulsa bu hisâb (F.; G.29/7)

Her yeten meh-rûya sarf etme Fuzûlî ömrünü
Bî-vefâlardan hazer kıl tut tarîk-i ihtiyât (F.; G.140/5)

Ey gönül mutlak ibâdet kılmayıp ömrün tamâm
Eyledin sevdâ-yi zülf-i her perî-ruhsâre sarf (F.; Mk. 18/1)

Saç ağardı gel yeter mir'at-i kalbin tîre kıl
Ömrden bir dem ki kalmış eyle istiğfare sarf (F.; Mk. 18/2)

Beyitlerde aşk hakkında dile getirilen duygu ve istekler, kastedilen aşkın beşerî aşk olduğuna işaret eder. Hasibe Mazıoğlu, Fuzûlî'nin mecazi aşka işaret eden şiir örneklerinden hareketle: "Fuzûlî'nin aşkı menşe' bakımından tamamen beşerî olup şiirlerinde, dünyadaki güzellere karşı duyduğu meyil ve muhabbeti terennüm etmiştir.¹⁸" diyerek şairin aşk anlayışı ile ilgili genel bir değerlendirmede bulunmaktadır.

2. Bâkî Divanı'nda Aşk

Fuzûlî'de olduğu gibi Bâkî'nin de aşkı ele alırken kullandığı ifadeleri tasnif etmek mümkündür. Bunlar: 1. Aşkla ilgili anlayışın en genel çerçevede yansıtıldığı ve hem ilahî hem mecazi aşk olarak yorumlanmaya uygun olan ifadeler, 2. Maddi unsurların ağır bastığı ve mecazi aşk yorumuna uygun olan ifadeler.

¹⁸

a.g.e., s.105.

1. Aşkla ilgili anlayışını en genel çerçevede yansıtıldığı ve hem ilahî hem mecazi aşk olarak yorumlanmaya uygun olan ifadeler:

Bâkî, tasavvuftaki “Hakk, zatına duyduğu aşkla âlemi yarattı” anlayışa işaret edecek şekilde, aşkın ezelden beri var olduğunu ve âşıkların da ezelden beri bu fermana bağlı kaldığını belirtir:

Ezelden şâh-ı ‘aşkun bende-i fermâniyuz cânâ
Mahabbet mülkinün sultân-ı ‘âlî-şâniyuz cânâ (B.;G.13/1)

Bâkî, dünya malının ve dünyadaki saltanatın sevgili karşısında bir hükmü olmadığını vurgulamak için, “tac u taht”ı sevgili için terk ettiğini ve sevgilinin kapısının toprağının en yüce makam olduğunu belirtir:

Terk idüp tac u kabâyı şevk-i şem‘-i hüsnüne
Kendümi pervâne-âsâ bir nemed-pûş eyledüm(B.; G.324/3)

Ârzu eylemezin saltanat-ı dünyâyı
Hidmet-i hâk-i der-i yâr yiter câh u celâl (B.: G.294/4)

Şair, Mevlana’nın kamışlıktan koparılan ve içi aşk arzusu ile dolu olan “ney” hikayesine telmihte bulunarak dünyada herkesin aşktan nasibini aldığını, aşk derdini ve sevincini tatmayan kimsenin bulunmadığı ifade eder:

Pür-hevâdur ney gibi ‘aşkunla tab‘-ı pür-heves
Derd-i dilden bâ-haber ‘âlemde yok bir hem-nefes
(B.: G.211/1)

Şair, bazı şiiirlerinde ise gerçek aşkın maddi değerlere önem vermemek olduğunu vurgulamış ve aşkta, dünya nimetlerine ve ten zevkine tamah edenlerin değersiz kişiler olduğunu belirtmiştir:

Mürîd-i ‘aşk oldum ben tecerrüd ihtiyâr itdüm
Eger meyl eyler isem bir zen-i dünyâyâ nâ-merdüm
(B.;G.344/4)

Her kim ki meyl ider zen-i dünyâyâ Bâkıyâ
Merdâneler içinde anı sanma er geçer (B.;G.62/5)

Gerçek aşkın maddi zevklere bağlı olmayan bir aşk olarak tanımlanması, bu aşkı beşerî hislerin üstüne çıkaran bir yaklaşımdır.

Bâkî’nin tasavvufî izaha müsait olan şiiirlerinde kullandığı dinî motifler için Tanpınar, onun şiiirlerinde doğru dürüst dindar tek bir manzûmeye rastlanmaz, yorumunda bulunur ve bahsettiği aşkın da dünyevi aşk olduğunu: “Rinddir, hazperverdir, dünya nimetlerinden hiçbirini kaçırmak istemez, fakat hiçbirine de lüzumundan fazla

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

kendini kaptırmaz.¹⁹” şeklinde ifade eder. Bâkî'nin şiirlerinde tasavvufa meyiletmediği ve tasavvufî söylemlerde bulunmadığı iddiasını reddeden Adnan Karaismailoğlu ise, şairin şiirlerindeki tasavvufî söylemleri ön plana çıkarmaya çalışmıştır.²⁰

2. *Maddi unsurların ağır bastığı ve mecazi aşk yorumuna uygun olan ifadeler:*

Ele aldığı aşkın mahiyeti ile ilgili hakkında farklı kanaatler ileri sürülse de Bâkî, bazı beyitlerde belirgin şekilde mecazi aşkı hissettiren ifadelere yer verir. Bunlar ağırlıklı olarak sevgiliye kavuşma arzusunun dile getirildiği şiirlerdir.

Şair, o melek yüzlü sevgiliyle yeter ki bir gece birlikte olayım o zaman dünyada ölmekten gam yemeyeceğim, diyerek dünyadaki tek amacının sevgiliye kavuşmak olduğunu belirtir:

Dünyede öldüğüme hiç gam yimezdüm Bâkîyâ
Bir gice pehlûya çeksem ol melek-sîmâcuğı (B.; G.534/5)

Yine, sevgiliden ayrı kaldığı günlerde kavuşma gününü hatırlayıp derdini ve kederini unutmaktadır:

‘İşret-i bezm-i visâl-i yâr geldi yâduma
Gussa-i dehri gam-ı devri ferâmûş eyledüm (B.; G.324/2)

Bazen de dünyada sevgiliye kavuşma muradının gerçekleşmediğini ve bu muradı gerçekleştirmezse kendinin yanıp kül olacağını belirtir:

Vasl-ı nigâre irüp olmadı ber-murâd ol
Ağla gözüm yan ey dil Bâkî-i nâ-murâde (B.; G. 478/5)

Bâkîye âb-ı vaslun irmez ise
Âteş-i hecr ile yanur kül olur (B.;G.156/5)

Bâkî, bazı şiirlerinde kıskanç bir âşık rolündedir ve sevgiliden, kimseye yüz vermemesini istemektedir:

Âyîne gibi her kese yüz virmesün ol mâh
Bir bagrı yanuk ‘âşıkun ugrar nefesine (B.;G. 427/4)

Sonuç olarak Fuzûlî ve Bâkî’de söz konusu edilen aşkın, mahiyeti ile ilgili farklı kanaatlere varılacak ifadelerin kullanılması, şairlerin anlayışı ve yetiştikleri ortamlarla ilişkilendirilebilir. Her iki şairin, tasavvufî ifadelerle yer vermesi geleneğin etkisi, mecazi aşka işaret etmeleri de beşerî özelliklerin şiirdeki yansımaları olarak düşünülebilir.

¹⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Fuzûlî ve Bâkî”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergah Yay., İstanbul 1995, s.147.

²⁰ Konuyla ilgili bk.: Adnan Karaismailoğlu, *a.g.e.*, s.109-117.

3. Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Aşk ile İlişkilendirilen Kavramlar ve Bunların Karşılaştırılması

Fuzûlî ve Bâkî'nin şiirlerinde aşk konusunun nasıl şahsi bir özellik kazandığının belirlenmesi için, şairlerin şiirlerinde aşkın hangi kavramlarla ilişkilendirildiği incelenmiştir. Buna göre, her iki şairin divanlarındaki aşk kelimesinin hangi kavramlarla ilişkilendirilerek kullanıldığı tespit edilmiş ve karşılaştırmalı olarak tablo halinde aşağıda verilmiştir.²¹

Tablo 1
Şairlerin Divanlarında Aşk ile İlişkilendirilen Unsurlar

Aşk ve Muhabbet	İlişkili kelimeler	Fuzûlî	Bâkî
Aşk	Sır; Esrâr	K.2/24; G.79/2; G.115/5;	G.72/4; G.83/2; G.214/2; G.496/7;
Aşk; Mahabbet	Râz	G.114/1; G.170/5	G.302/1; G.543/1; G.109/4;
Aşk	Râh; Reh	K.14/3; G.71/7; G.81/4; G.155/5; G.175/1; G.260/6; G.200/5; G.273/1; G.275/3 ; G.276/7 ; G.201/6; Rb.6; G.216/3; Rb. 43;	G.68/2; G.304/5; G.413/5; G.539/6; G.267/2; G.317/6;
Aşk	Yol		G.320/2
Aşk	Rehber	Rb.53	
Aşk; Mahabbet	Gül-zâr; Gülşen	K.37/43 K.37/43	G.354/4; G.55/3; G.183/3; G.335/1;
Mahabbet	Bağ		G.16/2
Aşk	Şâh-râh; şaşılması mümkün olmayan doğru ve açık yol	K.1/ 84	
Aşk	Yıldız; Encüm	G.1/1	G.512/2
Aşk	Neş'e-i kâmil	G.1/2	

²¹ Tablo oluşturulurken şairlerin divanlarında, içinde "aşk" ve "muhabbet" kelimeleri geçen beyitler dikkate alınmış ve bu beyitler nazım şekli ve numarası ile birlikte verilmiştir.

Makâm-ı aşk	Vâdi-i vahdet	G.1/3	
Aşk	Kilk	G.1/6	
Aşk	Bezm	G.9/5	G.348/3; G.484/2; G.538/2; K.8/3; G.292/1;
Aşk; Mahabbet	Meclis		G.86/4; G.98/3; G.327/1; G.358/2; G.187/5;
Aşk	Tarîk	G.12/7; G.106/7; G.294/7; G.190/5; G.200/5; G.302/4;	
Aşk	Mihr-i âlem-sûz		G.490/6
Aşk	Sûz		G.114/1; G.138/1; G.381/3; G.471/6; G.478/1;
Aşk	Ateş; Od	G.20/2; G.42/4; G.89/6; G.104/1; G.128/6; G.154/5; G.208/2; G.208/6; G.255/6; G.299/5; G.225/3;	G.182/5; G.188/3; G.397/6; G.400/1; G.167/1;
Aşk	Nâr		G.458/4
Aşk	Gam; Gam yükü; Gam deryası	G.22/2; G.42/6; G.89/6; G.133/1; G.212/4; G.216/2; G.284/1 ; Tc.B 1/II/4; Müs. 2/11;	G.83/2; G.208/4; G.223/2; G.233/2; G.421/2; G.441/1; G.464/4; G.491/2; G.496/2; G.518/2; G.96/3;
Aşk	Bela; Görünmez bela;	G.109/2; G.232/3;	G.100/5; G.106/5; G.219/3; G.234/5; G.376/5; G.458/3; G.528/2;
Aşk	Gird-âb-ı belâ		G.510/6
Mahabbet	Maşer-i belâ		G.528/2
Aşk; Mahabbet	Sihhati olmayan derd Dert, Mihnet; Elem; Endûh	G.22/3; G.30/1; G.209/5; G.34/1; G.71/4; G.80/2; G.85/2; G.94/3; G.96/3; G.299/2; G.101/5; G.103/2;	G.20/5; G.59/6; G.87/1; G.106/5; G.125/4; G.143/2; G.145/2; G.146/4; G.330/1; G.335/4; G.370/4; G.395/3;

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

		G.162/7; G.112/2; G.234/7; G.139/6; G.169/7; G.189/1; G.189/6; G.192/3; G.271/3; G.206/6; G.221/7; Rb. 23;	G.406/1; G.409/5; G.414/7; G.497/3; G.528/2; G.43/4; G.99/4;
Aşk	Mey-hâne-i derd	Rb.31	
Aşk	Marîz	G.80/6	Mat. 4
Aşk; Mahabbet	Meyhane; Mey- gede;	G.32/3	G.386/7; G.136/1
Aşk	Müşkil iş	G.41/4	
Aşk	Bahr	G.45/1; G.268/7; G.118/5;	G.172/4; G.190/2; G.215/3; G.441/3; G.322/1;
Aşk	Deryâ	G.299/4	G.211/3;
Aşk	·Ummân		G.510/6
Aşk	Mülk	G.47/5; G.113/5; G.123/7; G.222/2;	
Aşk	Diyar	G.49/5	
Aşk	Gizli hazine	G.52/2	
Aşk; Mahabbet	Genc Genc-i firâvân		G.214/2; G.541/3
Mahabbet	Genc-i esrâr	G. 123/4	
Aşk	Bâdiye; Sahra	G.60/3; G.75/6	
Aşk	Âvâze	G.63/1	
Aşk; Mahabbet	Dâğ	G.65/4	G.194/3; G.507/4; G.17/5; G.166/2;
Aşk	Tiğ	G.66/1; G.86/4; G.79/4;	
Aşk; Mahabbet	Tîr		G.215/6; G.235/1; G.129/7;
Aşk	Şarâb; Mey; Bade;	G.66/5; G.84/6; G.96/4; G.134/5; G.161/3;	G.115/1; G.243/2; G.245/5; G.492/5; G.251/1; G.281/6; G.308/4; G.391/2; G.421/4;

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Aşk; Mahabbet	Câm; Cür•a-i câm	G.84/6; G.123/8; Muh.2/7;	G.20/1; G.480/4; G.496/6; G.523/2;
Aşk	Bâzâr	G.69/5; G.220/4; G.193/2;	G.541/3;
Aşk	Fezâ	G.75/6; G.203/2;	
Aşk	Devlet	G.92/2	G.283/2
Aşk	Zevk; Mezâk	G.84/7; G.101/1;	
Aşk	Şemşîr; kılıç	G.88/3	
Aşk	Hevâ	G.92/4; G.110/4; G.127/4; G.286/9 ; G.190/6; G.219/6; Muh.2/2;	G.152/6; G.161/2; G.209/5; G.320/4; G.347/3; G.369/5; G.503/1;
Aşk	İlm	G.100/6	
Aşk	Hüner	G.106/4	
Aşk	Yük	G.148/1	
Aşk	Mektep	G.150/4	
Aşk	Mu•allim-hâne		G.530/3
Aşk	Dâm-gâh; Dâm	G.168/6; Mr.3/2;	
Aşk	Cevher; Genc-i güher; Gevher	G.173/3; G.196/5; Rb. 40; Rb. 53	
Aşk	Bahar	G.224/1	
Aşk	Binâ	G.283/6	
Aşk	Harf	G.287/4	
Aşk	Belalardan koruyan muska	G.292/1	
Aşk	Meydan		G.486/4; G.47/5; G.524/4;
Aşk	Şehr	G.301/4	G.458/4
Mahabbet	Büyük şehir		G.141/2
Aşk	Bina		G.523/3
Mahabbet	Tâk		G.530/5
Aşk	Tabîb-i hâzık	Rb. 54	

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Aşk	Câmi		G.285/3
Aşk	Derman		G.59/6
Aşk	Dârü'ş-şifâ		G.521/4
Aşk	Mutrib		G.2/4
Mahabbet	Şehd-i şîrîn		G.60/5
Aşk	Küh-sâr		G.288/5
Aşk; Mahabbet	Şâh; Padişâh; Sultân	G.1/3	G.13/1; G.49/4; G.281/3; G.54/1; G.61/6; G.146/5; G.206/4; G.352/3; G.457/2;
Aşk	Muhabbet mülkü		G.13/1
Aşk	Kûh		G.41/1
Aşk	Bâr		G.523/4
Aşk	Kûy		G.42/3
Aşk	İksir		G.43/4; G.235/4; G.236/2; G.386/4;
Aşk	Fenn		G.44/6; G.89/1;
Aşk	Nevâ		G.57/6
Aşk	Kemend		G.83/5
Aşk	•Âlem		G.528/5;
Aşk	Savaş,cenk		G.119/3
Aşk	Kitap		G.121/3
Aşk	Metâ'		G.154/3
Aşk	Bâr-gâh		G.157/5
Aşk	Çerağ		G.219/1
Aşk	Hararet		G.442/5
Aşk	Pûte		G.220/2
Aşk	Hânkâh		G.225/5; G.376/4;
Aşk	Mîr		G.236/3; G.235/5; G.457/1;
Aşk	Şîr		G.235/2; G.236/1; Mat.7;

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Aşk	Peleng		G.322/2
Aşk	Bülbül		G.328/1
Aşk	Hükm		G.328/3
Aşk; Mahabbet	Çeng		G.396/4; G.196/4
Aşk	Nahçîr.		G.236/1
Aşk; Mahabbet	Şem		G.293/4; G.339/3
Aşk	Zincir		G.236/6; G.523/5;
Mahabbet	Tâb		G.344/2
Aşk	Nağme		G.340/1
Aşk	Şemşir		G.236/7
Aşk	‘Arş		G.483/2
Aşk	Pîr		G.235/7; G.236/8; G.443/4;
Aşk	Hâdis		G.254/4; G.361/5; G.405/4;
Aşk	Sırr-ı vahdet olan kelam		G.254/7
Aşk	Hâne		G.273/4
Mahabbet	Rişte		G.312/2
Aşk	Sadâ		G.280/2
Mahabbet	Nerd		G.266/2
Aşk	Gâh mihnet gâh hasret gâh fûrkat gâh şevk olan acayip bir hâl		G.237/2

Yukarıda verilen tablo incelendiğinde Fuzûlî ve Bâkî'nin toplam 110 farklı kavramı aşkla ilişkilendirdiği görülür. Bunlardan 22'si, her iki şairde ortak kullanılmıştır. Şairlerin birbirinden farklı olarak aşkla ilişkilendirdikleri kavram sayısı Fuzûlî'de 29, Bâkî'de 59'dur.

Her iki şairin aşk ile ilişkilendirdikleri ortak 22 kavram; sır, râz, râh/reh, gül-zâr/gülşen, yıldız/encüm, bezm, ateş/od, gam, bela, dert, marîz, meyhâne, bahr, derya, dâğ, şarap/mey, câm, bâzâr, fezâ,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

hevâ, şehir, pâdişâh/sultân'dır. Bunlar, aynı zamanda şairlerin tekrar bakımından aşkla en fazla alakalandırdıkları kavramlardır.

Şairlerin sık tekrarladığı ve anlam bakımından yakınlık gösteren kavramlar, şairlerin bireysel tercihlerini daha belirgin şekilde ortaya koymak amacıyla aşağıdaki tabloda birleştirilerek verilmiştir.

Tablo 2
Aşk ile İlişkili Unsurların Genel Değerlendirmesi²²

	İlişkili kelime	Toplam		Toplam %	
		Fuzûlî	Bâkî	Fuzûlî %	Bâkî %
Aşk	Dert/ gam/ belâ	36	39	12,2	11,9
Aşk	Esrâr/Râz/Sır	5	7	1,7	2,1
Aşk	Râh / reh/ yol	14	7	4,8	2,1
Aşk	Ateş/ od/ sûz	11	11	3,7	3,4
Aşk	Şarap/ mey/ câm	8	14	2,7	4,3
Aşk	Hevâ	7	7	2,4	2,1
Aşk	Bahr/ derya/ ummân	4	6	1,4	1,8
Aşk	Gevher/ cevher/ gizli hazine/ genc	6	2	2,0	0,6
Aşk	Pâdişâh/ sultân	1	9	0,3	2,7
Şairlerin divanlarında geçen aşk ve muhabbet kelimelerinin toplam sayısı		294	328	100,0	100,0

Yukarıda verilen unsurların toplam sonuçları dikkate alındığında aşkın; *dert, gam* ve *belâ* ile ilişkilendirilme oranı Fuzûlî'de %12,2, Bâkî'de %11,9'dur. Aşkın dert ile ilişkilendirilmesinin oranı Fuzûlî'de, Bâkî'den daha fazladır, ayrıca her iki şairde aşk, en fazla

²² Bu tablo, ilk tablonun özeti mahiyetindedir. İlk tabloda yer alan ve anlam bakımından yakın olan kelimeler, şairlerin aşkı hangi kavramlarla daha çok ilişkilendirdiğinin görülmesi için birleştirilerek verilmiştir. Kullanım oranını gösteren yüzdeler, şairlerin divanlarında geçen "aşk" ve "muhabbet" kavramlarının toplamı esas alınarak verilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

dert, belâ, gam ile ilişkilendirilmiştir. Aşkın dert ile ilişkilendirilmesi sadece Fuzûlî ve Bâkî'ye özgü bir tavır olmayıp klasik şiirin genel anlayışıdır. Âşığa yüz vermeyen ve işi sürekli eziyet ve cefa etmek olan sevgili karşısında alınan ortak tavır, aşkın en fazla dertle ilişkilendirilmesinde etkilidir.

Fuzûlî ve Bâkî'nin şiirlerinde belirgin şekilde aşkın dertle ilişkilendirilmesi, -her iki şairin klasik şiirin zirve ismi olması özelliğiyle- geleneğe uymaktan çok geleneğe etkisi olarak düşünülebilir. Aşkı, dert ve derdin müteradifiyle ilişkilendirme oranının Fuzûlî'de %12,2, Bâkî'de ise %11,9 olması, her iki şairin aşkı yorumlama konusunda farklı düşünmediklerini gösterir. Buna karşın Bâkî'den farklı olarak Fuzûlî'nin, “dert ve ızdırıp şairi” olarak kabul görmesi, Fuzûlî'nin üslubu ile ilgilidir, denebilir. Bu sonuç, ortak bir kültür içinde gerek terminoloji ve ortak mazmunlar gerek şekil özellikleri bakımından belirli bir çerçevede hareket eden klasik dönem şairleri arasındaki en belirgin farkın, söyleyiş ve üslupta olduğu anlayışına katkı sağlar niteliktedir.

Dert ve beladan sonra aşkın; *ateş, od, sûzla* ilişkilendirilme oranı, Fuzûlî'de %3,7, Bâkî'de %3,4 ile birbirine yakındır. Dert ve gamdan bağımsız düşünülemez bu kavramlar, aşkın en fazla ızdırıp vermesi yönüyle ele alındığını gösterir.

Tabloda, şairlerin aşkı ilişkilendirdiği kavramlarda ve bunların kullanım oranlarında görülen benzerliklerin yanında farklılıklar da dikkat çeker. Bâkî'de aşk, % 4,3 oranında şarap, mey ile ilişkilendirilirken bu oran Fuzûlî'de % 2,7 ile Bâkî'nin yarısı kadardır. Bu sonuç, Fuzûlî'nin, aşkı şarap ve meyle az ilişkilendirdiği anlamına gelmemelidir, çünkü Fuzûlî Divanı'nda sarhoşluk hâlini ifade eden kelime kullanımı Bâkî'den daha fazladır. Bununla birlikte Bâkî Divanı'nda ise içki kültürünü yansıtan kelime kullanımı daha fazladır. Bu bilgiler göz önünde bulundurularak şairlerin aşkı hangi bağlamda aşkla ilişkilendirdiği, ilgili beyitlerinin tek tek incelendiği ayrı bir çalışmayla tespit edilmelidir.

Aşkın; *yol, reh, râhla* ilişkilendirilme oranları Fuzûlî'de % 4,8 iken Bâkî'de % 2,1 ile Fuzûlî'nin yarısından daha azdır. Yine Fuzûlî, aşkı % 2 oranında *gevher, hazine, gençle* ilişkilendirirken Bâkî'de bu oran % 0,6 ile Fuzûlî'ye nazaran oldukça azdır. Buna karşılık aşkın *padişah/sultanla* ilişkilendirilmesi Bâkî'de % 2,7 iken Fuzûlî'de % 0,3'tür. Aşkın ilişkilendirildiği bazı kavramların kullanım oranlarında görülen bu farklılıklar, şairlerin hayatları ve anlayışları hakkındaki küçük ipuçları olarak görülebilir. Mesela, aşkın padişahla ilişkilendirilmesinin Bâkî'de Fuzûlî'ye nazaran fazla olması, şairin başkentte ve padişaha yakın olan yaşantısının sonucudur, denebilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Yine Fuzûlî'nin, aşkı dönemin diğer zirve isim olan Bâkî'den farklı olarak yol ve hazine ile ilişkilendirmesi, her iki şairin hayata bakışının yansımaları olabilir.

Sonuç olarak her iki şairin toplamda aşkla ilişkilendirdikleri 110 kavramdan 22'sinde birleşmeleri, iki şairin klasik dönemin en büyük şahsiyetlerinden olmaları dikkate alındığında önemlidir. Şairlerin aşkla ilişkilendirdikleri 22 kavramda birleşmesi, geleneğin yansımaları, ayrılık gösterdikleri kullanımlar da bireysel farklılıklar olarak değerlendirilebilir.

B. Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Sevgili Tipi

Şairlerin şiirlerinde aşkın, hem ilahî hem mecazi anlaşılmasına müsait ifadelerle ele alınması, aşkın muhatabı olan sevgili tipi için de benzer sonuçlar ortaya çıkmasına neden olur.

Divan şiirindeki sevgili ve sevgilinin cinsiyetinin belirsizliğini Tanpınar: "İdeal sevgili portresini veren tipin kendisine sadık eserlerde sevgilinin cinsini tayin güçtür."²³ sözleriyle dile getirmiştir. Bununla birlikte, XVI. asırda ayrı coğrafyalarda yaşamış olan Fuzûlî ve Bâkî'nin bazı şiirlerinde sevgili olarak *kadının* anlatıldığı görülmektedir. Sevgili, şairlerin bazı beyitlerinde açıkça kadın olarak karşımıza çıktığı gibi bazen de sevgilinin cinsiyeti müphem bırakılmıştır. Söz konusu şairlerin şiirlerinde sevgilinin cinsiyetine dair belirsizliğin bilinçli olduğu muhakkak olmakla birlikte bu durum, araştırmacılar için de yoruma açık bir alandır. Örneğin Fuzûlî'nin, şiirlerinde mistik aşkı anlattığı görüşünü savunan Tanpınar, bunu: "Sünnî ve veya şii olan Fuzûlî alabildiğine dindardır... Divanı her minareden başka bir kasidenin okunduğu Arabistan ramazan geceleri gibi na't ve tevhîd sesleriyle çınlar. Elleri her lahzâ duadadır. Aşk veya sevgili bile ona bir çeşit ulûhiyet gibi görünür."²⁴ ifadeleriyle dile getirir. Oysa Fuzûlî'nin sayısı az olmakla birlikte divanında yer alan bazı şiirlerinde bahsedilen sevgilinin hayatın içinde olan somut kadın olduğu görülür.

Şairlerin divanlarındaki aşk ve bu aşkın muhatabı olan sevgilinin mahiyetlerinin belirlenmesi için, sevgiliye ait somut ifadelerin tespit edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Böylece şairlerin şiirlerindeki birbirinden ayrı düşünölemeyen aşk-sevgili; sevgili-aşk denklemi daha anlaşılır olacaktır.

²³ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 9.

²⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, **a.g.e.**, s. 147.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

1. Fuzûlî Divanı'nda Sevgili Tipi

Fuzûlî, aşağıda verilen muhammesinin nerdeyse tamamında bir Hristiyan güzelini anlatmaktadır. Şairin aynı şiirde “*Âdem oğlunda senin tek doğmaz ey kâfir kıızı*” diye seslendiği sevgili, ipek giysi içindeki teniyle kristal içindeki gülsuyu gibidir, onun göğsü parlak bir su, düğmesi de bu su üzerindeki hava kabarcığıdır. Oldukça cilveli olan bu sevgili, yüzündeki ve başındaki örtüyü kaldırdığında kendisini gören herkesi perişan etmektedir:

Ey harîr içre tenin mutlak bilûr içre gül-âb
Göksün âb-i rûşen ol âb üzre dügmendir habâb
Böylesin mahcûb yok nezzârene âlemde tâb
Vay eğer terçek çıkıp serpip leçek açsan nikâb
Hiç şek yok kim seni görgeç olur âlem harâb (F.; Muh.1/1)

Aynı şiirin devam eden bentlerinde sevgilinin özellikleri anlatılmıştır. Buna göre sevgilinin elbisesi ve gömleği kırmızıdır, ayak bileğinde halhal vardır, gözleri sürmeli ve elleri kınalıdır:

Ey yüzü gül gönleği gül-gûn u donu kırmızı
Âteşin kisvet giyip odlara yandırdın bizi

...

Sürmeden gözler kara eller hınâdan lâle-reng
Hiç şâhid yok bu reng ilen ki sensin şûh ü şeng
Vesmeli kaşın yaşıl tozlu keman gamzen hadeng
Gamze vü kaşinga meyl eyler Fuzûlî bî-direng
Kuş acebdir kılmağay tîr ü kemandan ictinâb

Sevgilinin; ellerinin kınalı, gözlerinin sürmeli, ayağında halhal olması ve ona “kâfir kıızı” diye seslenilmesi, cinsiyetin “kadın” olduğuna işaret eden özelliklerdir.

Fuzûlî'nin yukarıda verilen muhammesi dışında sevgilinin cinsiyeti ile ilgili kesin yargıya varılabilecek bir şiiri bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bahsedilen sevgilinin kadın olduğu hissini uyandıran bazı şiirleri vardır.

Kadın olduğu hissettirilen sevgili, gezintiye çıkan ve gezerken de eteğini tutan, saçları topuklarına kadar uzanan bir sevgilidir:

Ele alır gezicek ol gül-i râ'na eteğin
Vehm eder kim tuta bir âşık-i şeydâ eteğin (F.; G. 226/1)

Zülfü kimi ayağın koymaz öpem nigârım
Yoktur anun yanında bir kılca i'tibârım (F.; G. 192/1)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Şairin bazı şiirlerinde ise sevgilinin cinsiyeti hakkında kesin bir yargıya varmanın mümkün olmadığı, hatta yoruma açık ifadeler kullandığı görülür. Sevgiliye dair yoruma açık beyitlerin birinde sevgili, “kul oğlu”dur:

Bir kul oğlunu gönül mülküne sultân ettim

Mısr-ı dil pād-şehin Yûsuf-i Ken'ân ettim (F.; G.200/1)

Abdûlbaki Gölpınarlı'nın, Fuzûlî Divanı'nda yer alan iki gazelde akroştîş sanatı ile “Ali Bâli..” adının yazıldığını belirtmesi²⁵, durumun bir tesadüf olmadığı düşünülürse yoruma açık olan sevgiliyi daha belirgin kılmaktadır. A. Gölpınarlı'nın tespiti, acaba şair şiirde özelliklerini belirtmediği sevgiliyi, farklı taktiklerle belli etme yoluna mı gidiyor, sorusunu da akla getirir.

Cinsiyetinin ve kimliğinin belirsizliği devam eden sevgili bazen de çok genel ifadelerle “kâfir” ve “tersâ-beçe” olarak ortaya çıkar:

Dâdlar kılmağa ol kâfir elinden geceler

Çıkar âhim göğe tâ tuta Mesîhâ eteğin (F.;G.226/3)

Perde-i çeşmim makâm etmişti bir tersâ-beçe

Olmadan mehd-i Mesîhâ dâmen-i Meryem henüz
(F.;G.121/6)

Yaşı küçük olan ve daha küçükken âşığı kendine esir eden sevgili, büyüdükçe güzelleşmektedir:

Aşkını âsan görüp oldum esîri tıfl iken

Bilmedim geldikçe bir âşûb-i devrân olduğun (F.;G.222/6)

Fuzûlî'nin diğer şiirlerinden oldukça farklı olarak hamam tasviri yaptığı bir şiiri bulunmaktadır. Sevgiliye ait unsurları barındırması açısından da dikkat çeken bu şiirin tamamında “hamamdaki sevgili” anlatılmaktadır.

Sevgili, sabahın erken saati olan seher vakti hamama gelir:

Kıldı ol serv seher nâz ile hammâma hırâm

Şem'-i ruhsârî ile oldu münevver hammâm (G.182/1)

Elbisesini çıkararak sevgilinin aya benzeyen vücudu tamamen görünür:

Görünürdü bedeni çak-i giribânından

Câmeden çıktı yeni ayını gösterdi tamâm

²⁵ Abdûlbaki Gölpınarlı, *Fuzûlî Dîvânı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985, s. LXVII.

Lacivert havluya sardığı vücuduyla sevgili tıpkı menekşe
içine düşen soyulmuş badem gibidir:

Nil-gûn futaya sardı beden-i üryânın
San benefşe içine düştü mukaşşer bâdâm

Şiirin devamında sevgili, havuzun kenarına gider, saçlarını
açmasıyla etrafa saçının misk kokusu dolar, sevgilinin elini öpen tas
ve vücuduna dokunan su âşığı kiskandırır, vücuduna havluyu sarıp
hamamdan çıkan sevgili çıkarken ayağına su döker:

Oldu pâ-bûs-i şerifiyle müşerref leb-i havz
Buldu didâr-i lâti fiyle ziyâ dîde-i câm

Sandılar kim satılır dâne-i dürr-i arakı
Urdu el kîseye çoklar kılıp endişe-i hâm

Kâkülün şâne açıp kıldı hevâyı müşgin
Tîğ mûyun dağıdıp etti yere anber-fâm

Tâs elin öptü hased kıldı kara bağırmı su
Yetti su cismine reşk aldı teminden ârâm

Çıktı hammâmından ol perde-i çeşmim sarınıp
Tuttu âsâyiş ile gûşe-i çeşmimde makâm

Merdüm-i çeşmim ayağına revan su döktü
Ki gerek su döküle servin ayağına müdâm

Müzd-i hammâm Fuzûlî veririm can nakdîn
Kılmasın sarf-i zer ol serv-kad ü sîm-endâm (F.;G.182)

Yukarıda verilen ve baştan sona hamam motifinin anlatıldığı
gazelle ilgili Tunca Kortantamer; “Tüm Türk divanlarında tektir ve
diğer gazellerin ortak karakterleri ile kıyaslandığında tamamen
farklıdır.²⁶” ifadesiyle gazelin orijinalliğine dikkat çekmektedir.
Abdûlbaki Gölpinarlı “hamam” motifli bu şiir için; “Bu şiirin bir kız
için yazıldığını, yahut Fuzûlî’nin, kadınlar hamamına gittiğini
sanmıyoruz! Divan edebiyatı şairinin, gözlerini yumarak dünyayı içten
seyredişini bildiğimiz için belki olmamış, seyredilmemiş, göz yumulu
görölmüş bir âlemin tasviridir bu. Fakat herhalde bir özleyişten
mahrum da değildir.²⁷” açıklamasında bulunmuştur.

²⁶Tunca Kortantamer ayrıca, şairin geleneği bildiği halde içinde erotizm
bulunan bu şiiri yazmasındaki amacın bu stili yazabileceğini ispat etmek olduğunu da
belirtir. Bk.:Tunca Kortantamer, **a.y.**, s. 86.

²⁷Abdûlbaki Gölpinarlı, **a.g.e.**, s. LXVII.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Sevgilinin varlığı ve cinsiyetine dair somut ifadeler yer verilen şiir örneklerinde görüldüğü gibi, Fuzûlî'nin en azından bazı şiirlerinde söz konusu ettiği aşkın, beşerî aşk olduğu söylenebilir.

2. Bâkî Divanı'nda Sevgili Tipi

Bâkî, pek çok şiirinde hayatın içinde var olan sevgiliden bahsetmekte ve beşerî aşklarda görülen; dokunma, sarılma, öpme, sevgiliyi soyma veya onu kıyafetleri yokken izleme vs. gibi tensel arzuları dile getirmiştir:

Bilüne yok bedel velî saçunun
Girihin çözsün ol miyâne değer (B.;G.113/6)

Elün ol zülfe degmek ey Bâkî
Hâsılı 'ömr-i câvidâne değer (B.;G.113/7)

Hâbda almış idüm bûs-ı leb-i cânânı
Cân dimagında dahı şimdi o lezzet bâkî (B.;G.525/2)

Ol sanemden Bâkiyâ bir bûse da'vâ kıl yüri
Söylemezse öp hemân agzın sükût ikrârdur (B.;G.58/ 7)

Telh-kâm itme beni dostum acı söz ile
Lebün emdürmez isen tatlu dilün bâri gerek (B.;G.274/3)

Bâkiyi söyletmez oldun la'lün alsa agzına
Döyme ol nâzûk lebün benzer ki dendân zahmına
(B.;G.411/6)

Bilini kuçmadadur ol sanemün derd ü belâ
Yogsa âşıklara şîrîn lebi hâzır helvâ (B.; G.9/1)

Şair, aşağıda verilen 247. gazelinin neredeyse tamamında sevgiliye sarılıp öpme arzusunu dile getirmiştir. Nasıl ki yaranın tedavi edilmesi için sarılması gerekiyorsa hasta gönlün iyileşmesi için de sevgiliye sarılmak gerekmektedir:

İsterse n'ola haste gönül yâre sarılmak
Mecrûh olıcak lâzım olur yara sarılmak (B.; G. 247/1)

Sevgiliyi öpmek ve beline bir parça sarılmak hiç de kolay değildir, çünkü güzellerin âdeti ara ara öptürmektir:

Olmadı müyesser bana bir serv-i revânun (B.; G.247/2)
Lâ'lini öpüp biline bir pâre sarılmak

Dil-berlerün ey gonca-dehen 'âdeti budur
Gül ruhlarını ara öpüp ara sarılmak (B.; G.247/4)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Çektiği belaların karşılığında sevgiliye sarılmayı murat eden şair, sevgilinin elini öpmekle yetinir ve edebinden beline sarılamaz. Sevgili ise âşığın bu hâliyle alay eder:

Zâyi• ola mı bunca belâ dünyede Bâkî
Yâ Rabbi nasîb ola mı dil-dâra sarılmak (B.; G.247/5)

Öpdüm elini kucmaga bilin edeb itdüm
Güldi didi bilmez dahi bî-çâre sarılmak (B.; G.247/3)

Şair, seyretmek için sevgiliden düğmelerini açmasını ister, bazen de sevgilinin elbiselerini kendisi çıkarır:

Goncalar içre nihân eyleme gül-berg-i terün
Ya•nî seyr eyleyelüm sîneni çözü düğmelerün (B.; G. 277/1)

Mestâne soydı o mehi Bâkî geçen gice
Nâzûklik ile çözdü mukaddem kuşagını (B.; G.487/8)

Şair, yumuşak ve beyaz tenli sevgiliden bahseder. Bunu, “pâlûde-i ter²⁸” ifadesiyle belirtirken gözlerinin de badem gibi olmasını istemektedir:

Olıcak yâr gibi dil-ber-i şîrîn-harekât
Teni pâlûde-i ter gözleri bådâm olsa (B.; G.460/2)

Hûbân-ı şehrûn hoş-teri şîrîn ü nâzûk her yiri
Hân-ı visâle sükkerî pâlûde-i ter kendidür (B.;G. 95/4)

Gönül bir nâzûk-endâmun visâli hânın özler kim
Teni pâlûde-i ter gibi degsen bir zamân ditrer (B.; G.139/2)

Bâkî'nin bazı şiirlerinde ise sevgili, Fuzûlî'de olduğu gibi “kul oğlu” veya “püser” olarak karşımıza çıkar:

Bir kul oğlunun esîr oldı kapusunda gönül
İntisâb itdi gedâ bâr-geh-i sultâne (B.;G. 439/3)

Sen ol sultân-ı hûbân-ı cihânsın kim işigünde
Kulundur nice Kul oğlu güzeller belki begler hem
(B.;G.343/2)

Bir kul oğlu âfetün kûyında kaldı cân u dil
Kapuya çıkmaz görünmez neylesün bî-çâreler (B.;G.59/4)

Bâkîyi zâr u zebûn itdün yigitlik bu midur
Sen tevânâ nev-cevân ol nâ-tevân bir pîr-i aşk
(B.;G. 235/7)

²⁸“Pâlûde” terimi, Redhouse'da; palûze [palûde] :starch puding (nişastalı puding) olarak açıklanmıştır. Bk.: **Türkçe İngilizce Sözlük Redhouse**, Redhouse Yay., İstanbul 1988, s. 916.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Şu^cle-i şem^c-i cemâli şevkine cem^c oldılar
Bir çerâg idindiler ol nev-cevânı pîrlere (Bâkî; G.104/4)

Hamam, Fuzûlî de olduğu gibi Bâkî'nin şiirinde de mekan olarak kullanılmış ve oradaki sevgili anlatılmıştır.

Şair sevgiliyi hamamda gördüğünü, onun fiziksel özelliklerini anlatarak belli eder:

Sahn-ı hammâmda dün gördüm o nâzûk bedeni
Sînede müdan eser yok dahı pehlû da güzel (B.;G. 313/4)

Eyledüm dikkat ile mûy miyânına nazar
Cümleten bî-bedel ü sâ'id ü bâzû da güzel (B.;G.313/5)

Yukarıda verilen iki beyitte kullanılan ifadeler, sevgilinin cinsiyeti ile ilgili yoruma açık anlamlar barındırmaktadır. Aynı şekilde aşağıdaki örneklerde de sevgilinin cinsiyeti ile ilgili belirsizlik devam eder. Buna göre sevgilinin hatla kaplanan yanağı, şekil itibariyle siyah bulut ardında saklanmış parlak bir ay gibidir:

Hattun hadûn yüzini tutmuş nitekim ey cân
Ebr-i siyâh içinde gizlendi mâh-ı tâbân (B.;Mat. 16)

Bâkî'nin pek çok beyitte sevgiliden “tıfl” diye bahsettiği görülür. Bu da sevgilinin yaşı ile ilgili bilgi vermesi açısından önemlidir. Şiirlerdeki tıfl yani sevgili, anne sütü içmek yerine âşğın kanını içer, daha küçükken kucaklanmaya heves edip sarılma âdetini kundakta öğrenir, annesi tarafından süt yerine şekerle beslendiğinden şirindir:

Tıfldur pend-i peder dinlemez ol mâh dahi
Şîr-i mâder yirine içmege kanum özenür (B.;G.75/2)

Güzeller tıfl iken eyler kuculmaga heves şimdi
Sarılmak resm ü âyînin bilürler dahi kundakdan
(B.;G.366/5)

Nice şîrîn olmasun kim sūd yerine anası
Sükker ile beslemiş ol tûtî-i gûyâcuğı (B.;G.534/2)

Yalunuz nev-rüstedür seyr itmege korkar dahı
Kanda gitse bilesince salınur lâlâcuğı (B.;G.534/4)

Yukarıda bir kısmı verilen şiir örneklerinde görüldüğü gibi, Bâkî'de sevgili anlatılırken maddi unsurlara Fuzûlî'den daha fazla yer verilmiş ve ağırlıklı olarak sevgiliyle vuslatı arzulayan söylemler kullanılmıştır. Bununla birlikte her iki şairin sevgiliyi anlatan bazı ifadeleri, bahsedilen sevgilinin kadın olduğu sonucunu ortaya koyarken bazıları da cinsiyetle ilgili yoruma açık ifadelerdir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Sonuç:

Fuzûlî ve Bâkî'nin şiirlerinde aşkın nasıl ele alındığının incelenmesiyle ulaşılan en genel sonuç, her iki şairin de aşkı, hem ilahî hem de mecazi yönüyle ele aldıklarını gösterir. Bu durum şairlerin söz konusu ettiği aşkın mahiyeti ile ilgili farklı görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Şairlerin aşkı konu edinirken tasavvufi kavramları kullanmaları, dönemin şiir geleneği ve hakim anlayışı ile açıklanabileceği gibi, mecazi aşka yer vermeleri de beşerî özelliklerinin şiirdeki yansımaları olarak kabul edilebilir.

Fuzûlî ve Bâkî'nin aşkı hangi kavramlarla ilişkilendirdiği incelenmiş ve her iki şairin toplam 110 farklı kavramı aşkla ilişkilendirdiği tespit edilmiştir. Aşkın ilişkilendirildiği 110 kavramdan 29'u Fuzûlî'ye, 59'u Bâkî'ye ait olup 22 kavram ise her iki şairde ortaktır. Ortak olan 22 kavram içinde her iki şairin en fazla ve birbirine oldukça yakın oranda “dert, bela, gam” gibi kavramları aşkla ilişkilendirdiği görülmektedir. Böyleyken Bâkî'nin değil de Fuzûlî'nin dert ve ızdırap şairi olarak kabul görmesi, şiirin niteliğinin, sadece kullanılan kavramlarla değil üslupla da ilgili olduğunu göstermektedir. Şairlerin aşkı ilişkilendirdikleri kavramlardan sadece 22'sinde birleşmeleri ve kullandıkları farklı kavramların sayı bakımından bundan çok daha fazla olması ise şairlerin bireysel tercihlerinin ve anlayışlarının şiirdeki tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Fuzûlî ve Bâkî'nin sevgiliden bahseden bazı ifadeleri, sevgilinin “kadın” olduğuna işaret etse de sevgilinin cinsiyeti hakkında belirgin ifadeler yer verilmediği görülür. Bununla birlikte şairlerin sevgiliyi tanımlamak için kullandığı, “nev-cevân, kul oğlu püser” gibi ifadeler yoruma açık bir durum ortaya koymaktadır. Yine, Bâkî'nin şiirlerinde sevgilinin maddi varlığı ve ona karşı hissedilen cinsî arzunun Fuzûlî'ye oranla çok daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Her iki şairin somut sevgiliyi ön plana çıkardığı şiirleri dikkate alındığında söz konusu edilen aşkın, “beşerî aşk” olduğu ve “beşerî aşk”ı yansıtan ifadelerin Bâkî'de daha fazla olduğu söylenebilir.

Varılan sonuçlar doğrultusunda özel olarak Fuzûlî ve Bâkî'nin şiirlerinde, genel olarak da divan şiirindeki sevgilinin sadece soyut bir nitelik taşımadığı, aynı zamanda hayatın içinde var olan gülen, konuşan beşerî bir varlık olarak da yer aldığı görülür.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ö.Faruk, “Divan Edebiyatı”, TDVİA, C.9. s.389-427.
- AKYÜZ, Kenan vd., **Fuzûlî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- AYVAZOĞLU, Beşir, **Aşk Estetiği**, Ötüken Yay., İst. 1997.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, “Bâkî”, TDVİA, C.4., s.537-540.
- ÇETİNDAG, Yusuf, **Ayna Kitabı**, Kitabevi Yay., İst. 2009.
- Feyzu'l-Kadir, **Şerhü'l-Câmiü's-Sağîr min Hadîsü'l-Beşîri'n-Nezîr**, Müellif: Abdurrauf el-Münâvî, Hadîs no: 8852-8853, C.6, Darü'l Fikir, Lübnan,
- Ali el-Müttaki b. Hüsâmeddin el-Hindî, **Kenzü'l-Ümmâl**, Hadîs no: 6999-7000, C.3, Beyrut Matbaası.
- G.ANDREWS, Walter, **Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı**, Çev.: Tansel Güney , İletişim Yay., İst. 2001.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Fuzûlî Divanı**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1985.
- İbn Arabî, **İlâhî Aşk**, Çev.:Mahmut Kanık, İnsan Yay., İst.2003.
- KAPLAN, Mehmet, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1**, Dergah Yay., İstanbul 1995.
- KARAHAN, Abdülkadir, “Fuzûlî”, TDVİA, C.13, İst. 1996.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, **Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri**, Akçağ Yay., Ankara, 2001.
- KORTANTAMER, Tunca, “Eroticism in the Ghazal Poetry: Bâkî and Fuzûlî -the Two Most Famous Ottoman Poets of the 16 Century”, **Eski Türk Edebiyatı-Makaleler-** Haz.: Şerife Yağcı, Fatih Ülken, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2004.
- KÜÇÜK, Sabahattin, **Bâkî Divanı**, TDK Yay., Ankara, 1994.
- MAZIOĞLU, Hasibe, **Fuzûlî Hâfız**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1956.
- OKUYUCU, Cihan, **Divan Edebiyatı Estetiği**, LM Yay., İst. 2006.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul,1988.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergah Yay., İstanbul 1995.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

TARLAN, Ali Nihat, **Fuzûlî Divanı Şerhi**, Akçağ Yay., Ankara 2005.

Türkçe İngilizce Sözlük Redhouse, Redhouse Yay., İstanbul 1988.

USLUER, Fatih, “Aşk Mesnevilerinde Cinsellik Mazmunları”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007,

<http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi6/sayi6pdf/52.pdf>,

(E.T.:12 Ekim 2008)